



## Loogikko todellisuuden kimpussa

Sami Pihlström

**Jaakko Hintikka: Filosofian köyhyys ja rikkaus: Nykyfilosofian kartoitusta. Toim. Janne Hiipakka ja Risto Vilko, Art House, Helsinki, 2001, 400 sivua.**



Yhdysvaltain filosofisen pistepörssin kärkipaikoista kamppaileva "filosofian Jari Kurri", (1) Bostonin yliopiston professori Jaakko Hintikka (s. 1929), astuu silloin tällöin - tosin harvakseltaan - kotimaisillekin pelikentille. Hänen uusi esseekokoelmansa on hänen ensimmäinen suomenkielinen teoksensa sitten 1982 ilmestyneen kirjan Kieli ja mieli. (2) Useimmat nyt yksiin kansiin kootuista kuudestatoista kirjoituksesta ovat ilmestyneet aiemmin englanniksi, muutamat suomeksikin. (3) Mukana on (johdannon lisäksi) yksi lyhyehkö aiemmin julkaisematon teksti, "Looginen empirismi 58 vuotta myöhemmin".



Suurin osa esseistä on Hintikan 1990-luvun töitä, mutta joukkoon mahtuu muutama näyte 1980-luvun alusta. Käännökset ovat enimmäkseen kirjan toimittajien Janne Hiipakan ja Risto Vilkon huolellisesti laatimia. (4) Artikkelien aiheet vaihtelevat logiikasta ja kielifilosofiasta tietoteoriaan, totuusteorioihin sekä luovuus- ja ihmiskäsityksiin. Myös monia filosofian lähihistorian hahmoja, muiden muassa Ludwig Wittgensteinia, W.V. Quinea, Kurt Gödeliä ja Eino Kailaa, käsitellään varsin kiinnostavasti. Tosin historialliset tulkinnat jäävät tässä teoksessa suppeutensa vuoksi luonnosmaisiksi. Esimerkiksi Wittgensteinista Hintikka on kirjoittanut paljon perusteellisemmin toisaalla. (5)



### Uutta ja parempaa logiikkaa



Siinä missä 1900-luvun viimeisten vuosikymmenten filosofian vallavirta jätti 2000-luvulle perinnöksi ajatuksen loogisen empirismin (tai positivismin) kuolemasta ja sen seuraajan analyttisen filosofian sisäisestä kriisistä, Hintikka ehdottaa eräänlaista paluuta analyttisen filosofian lähteille: "On paljon osuvampaa tarkastella analyttisen filosofian nykytilaa positivismia vastaan nousseen reaktion epäonnistumisena kuin positivismin umpikujana" (11). Positivismin kriitikot, etenkin yhtenä päättyneen vuosisadan huomattavimmista filosoifeista pidetty Quine ja 1960-luvulla muotoutuneen jälkipositivistisen "uuden tieteenfilosofian" käynnistäjä Thomas Kuhn, osoittautuvat Hintikan mukaan "filosofian köyhyyden" aiheuttajiksi. Analyttisen filosofian lähtökohta, logiikan apuvälineiden hyödyntäminen filosofisten ongelmien erittelyssä, tarjoaa paljon rikkaampia keinoja filosofian nykyisten kriisien ratkaisemiseksi. Positivistit eivät joutuneetkaan hakoteille siksi, että he käyttivät filosofiansa logiikkaa; heidän ongelmansa oli liian köyhä logiikan teoria (15-16). Hintikan mukaan voimme nyt vapautua heidän - ja heidän umpikujiin ajautuneiden arvostelijoidensa - rajoituksista ottamalla käyttöön tavallista ensimmäisen kertaluvun predikaattilogiikkaa olennaisesti ilmaisuvoimaisemman "riippumattomuusystävällisen" (independence-friendly, IF) logiikan. Tämän uuden logiikan merkityksestä muistuttaminen on Hintikan pääteesi, johon hän monissa artikkeleissaan yhä uudestaan palaa.



IF-logiikan perusajatus on kvanttorien keskinäisen riippumattomuuden salliminen. Toisin kuin Gottlob Fregen ja Bertrand Russellin predikaattilogiikassa, joka Hintikan mielestä tulisi nimetä uudelleen "riippumattomuusrasitteiseksi" tai poliittisesti korrekimmin "riippumattomuusshaasteiseksi" (16, 274), IF-logiikassa voidaan käyttää peräkkäisiä universaali- ja eksistenssikkvanttoreita siten, etteivät kaikki kaavassa jäljempänä seuraavat kvantifioinnit ole riippuvaisia edempänä suoritetuista kvantifioinneista. Eksistenssikkvanttori on kaavassa



$$(1) (\exists x)(\forall y)F[x,y]$$

riippuvainen sitä edeltävästä universaalikvanttorista. Mutta oletus, jonka mukaan sisemmän ja ulomman kvanttorien välillä



täytyy aina vallita tällainen riippuvuussuhde, on Hintikan mukaan mielivaltainen. Se on Fregen ja muiden klassisen predikaattilogiikan kehittäjien suuri virhe, joka on syytä paljastaa "kaikessa kammottavuudessaan" (90). Jos ymmärrämme, mitä kvantorien keskinäinen riippuvuus merkitsee, ymmärrämme samalla, mitä niiden riippumattomuus merkitsee. Tästä syystä IF-kielet ovat Hintikan mukaan "mafiakieliä": niiden tekemästä tarjouksesta ei voida kieltäytyä. IF-logiikassa, esimerkiksi kaavassa (2), voi siis esiintyä toisistaan riippumattomia kvantoreita (riippumattomuutta on tässä Hintikan konvention mukaisesti merkitty vinoviivalla):(6)

(2)  $(\{x\}(\{z\}(y/z)(u/\{x\})F[x,y,z,u].$

Muuttujan y sitominen eksistenssikvantorilla ei tässä ole riippuvainen muuttujan z universaalikvantiifoinnista vaan ainoastaan muuttujaa x sitovasta kvantiifoinnista, eikä muuttujan u eksistenssikvantiifointi ole riippuvainen muuttujan x vaan ainoastaan muuttujan z universaalikvantiifoinnista. Ulommasta kvantorista riippumaton sisempi kvanttori ei siis tällaisessa kaavassa kuulu tuon ulomman kvantorin alaan.


Analogisesti riippumattomuus voidaan ulottaa kvantoreista lauseloogiisiin konnektiiveihin, kuten konjunktioihin ja disjunktioihin, ja sillä on tärkeä sovellusalue esimerkiksi tiedon käsitettä selvittelevässä episteemisessä logiikassa, jossa käytetään K-operaattoria ("tietää", "tiedetään") (ks. 184 ff.). Hintikka esittää muun muassa, että looginen vastine tietämistä koskevien kysymysten ja niihin annettavien vastausten ilmaisemisessa käytettäville kysymyssanoille, kuten "kuka", "mitä", "missä" ja "milloin", on episteemisen logiikan kaavassa esiintyvä K-operaattorista riippumaton eksistenssikvantiifointi ( $x/K$ ). Kaava

(3)  $K(\{x\}(y/K)F[x,y]$


voidaan lukea "Jokaisesta (sanokaamme x:stä) tiedetään, kuka (sanokaamme y) on sellainen, että  $F[x,y]$ " (185). Riippumattomuutta ilmaiseva vinoviiva "on täsmällinen looginen vastine arkikielen, kuten englannin tai suomen, kysymyselementille" - episteeminen logiikka on näin väistämättä IF-logiikkaa (186-187).

IF-kielet eivät noudata eräitä perinteisemmän loogisen semantiikan rajoituksia, etenkin niin sanottua kompositionaalisuusperiaatetta, jonka mukaan kompleksisen kielellisen ilmaisun semanttiset ominaisuudet määräytyvät yksikäsitteisesti sen osien semanttisista ominaisuuksista (ks. esim. 96-97).(7) Sen sijaan Hintikan kehittämä peliteoreettinen semantiikka soveltuu IF-logiikkaan. IF-kielissä voidaan soveltaa peliteoreettista totuusmääritelmää, jonka mukaan lause S on tosi, jos sen "alkuperäisellä todentajalla" on voittostrategia siihen liittyvässä semanttisessa pelissä  $g(S)$  (ks. 287-288). Peliteoreettisen semantiikan ja IF-logiikan kytkeminen toisiinsa mahdollistaa myös tarkkilaisista määrittelemättömyysrajoituksista riippumattoman totuuspredikaatin ilmaisemisen: toisin kuin perinteisempään logiikkaan nojautuneen Alfred Tarskin on ajateltu 1930-luvulla osoittaneen, kielen totuuspredikaatti voidaan määritellä kielessä itsessään. Tätä teemaa käsittelee erityisesti Hintikan alun perin tänä vuonna ilmestynyt kirjoitus "Totuus Tarskin jälkeen".

Ei pidä kuvitella, että Hintikka olisi kiinnostunut vain loogisten formalismien ilmaisutapojen ja sääntöjen määrittelemisestä. Hän on ennen kaikkea kiinnostunut logiikan käyttämisestä filosofisia tarkoituksia varten, muun muassa siitä, miten IF-logiikka voi auttaa meitä ymmärtämään arkikielessä käytettyjä tiedon ja totuuden käsitteitä. Myös päättelyn taidot ovat tärkeitä niin filosofiassa kuin arkielämässäkin - onhan logiikka perinteisesti ymmärretty opiksi muodollisesti pätevistä päättelystä. Etenkin logiikkaa ja todellista päättelyä käsittelevissä kirjoituksissaan ("Onko logiikka kaiken luovan päättelyn avain?" ja "Logiikan rooli päättelyssä") Hintikka korostaa, että päättelyn määritelmällisten sääntöjen korostaminen (johon logiikan tutkimuksessa ja opetuksessa on viime aikoina liiaksi keskitytty) ei saisi johtaa päättelyn strategisten sääntöjen unohtamiseen. Aivan kuten hyvä shakinpelaaja ei ainoastaan tunne pelin määritteleviä sääntöjä eli sitä, miten nappuloita saadaan siirtää, vaan myös koko joukon hieman epämääräisempiä strategisia sääntöjä (kuten




"Upseerit kannattaa kehittää nopeasti", "Keskusta kannattaa pyrkiä valtaamaan" ja niin edelleen),(8) hyvä päättelijä ei ainoastaan tiedä, millaiset loogiset päättelöt ovat sallittuja eli käytetyn formalismin sääntöjen mukaisia ja millaiset kiellettyjä eli sääntöjen vastaisia, vaan hän osaa myös valita strategisesti oikeita päättelyaskelia kulloisessakin tiedonhankinnan tilanteessa.




Tätä ajatusta Hintikka on pyrkinyt täsmentämään edellä mainittuihin episteemisen logiikan ideoihin läheisesti liittyvällä tietoteorian "kyselymallillaan", jossa tiedonhankinta nähdään luonnon kanssa käytävänä kysymysten ja vastausten pelinä. Hintikka ymmärtääkin logiikan "kaiken päättelyn strategisena teoriana", ei pelkkänä päättelykoneistona (139). Hänen mielestään on turhaa jatkaa esimerkiksi tieteenfilosofien käymiä kiistoja siitä, onko "keksimisen logiikka" mahdollinen: se on mahdollinen, koska se on olemassa! (139) Toisaalta on virheellistä puhua "epäformaalista logiikasta" (163). Strategisen päättelyn teoria ei ole mitään formaalisesta logiikasta (tässä tapauksessa IF-logiikan avulla kiteytetyistä kysymysten ja vastausten logiikasta) riippumatonta pehmopuuhaastelua.




### Logiikan rajat




Hintikan loogiset keksinnöt ovat huomionarvoisia, ja niistä kiisteltäneen vielä laajasti 2000-luvun kielifilosofiassa ja matematiikan perusteiden tutkimuksessa. Yleisemminkään Hintikan poikkeuksellisen laajan tuotannon merkittävyyttä 1900-luvun jälkipuoliskon analyttisessä filosofiassa ei ole vähäisintäkään syytä kiistää. Hintikkaa ei turhaan ole valittu mukaan filosofian Nobelin palkinnon veroiseksi katsottuun Library of Living Philosophers -kirjasarjaan, jossa Suomea on ennestään edustanut vain Georg Henrik von Wright.




Hintikan töitä aiheellisesti arvostava voi kuitenkin myös todeta, että usein hänen tuomiensa kilpailevien kantojen esittäjille ovat tarpeettoman yksipuolisia ja tyyliä. Monin paikoin lisäkeskustelun arvoiset näkemykset sivuutetaan aivan liian nopeasti.




Esimerkiksi fenomenologia (josta Hintikka itsekin on kyllä kirjoittanut) ohitetaan Filosofian köyhyyden ja rikkauden johdannossa varsin pikaisesti: Hintikka toteaa, ettei usko "kenenkään ajattelijan tosissaan uskovan fenomenologiasta löytyvän välineet tulevaisuuden filosofialle edes tietoteorian piirissä", sillä neurotieteellinen tutkimus on osoittanut, että suurin osa inhimillisistä tietoprosesseista on tietoisuuden ulkopuolella ja fenomenologisen reduktion tavoittamattomissa (10-11).(9) Mitä ilmeisimmin tyypillinen fenomenologi pitäisi tätä täysin irrelevanttina vastaväitteenä edustamalleen filosofiselle menetelmälle. Miten neurotieteellinen tutkimus voisi osoittaa mitään fenomenologisia reduktioita perimmäisempää, jos fenomenologisen asenteen tarkoituksena on osoittaa, kuinka mikään tutkimus ylipäänsä voi olla mahdollista?



Fenomenologiassa tarkastellaan sitä, miten koettava todellisuus ilmenee tietoisuudelle, ei sitä, mitkä tietoprosessit sijaitsevat tietoisuuden ulkopuolella ja mitkä eivät.



Lähtökohtana on tietoisuus, ilmeneminen, ei neurotieteellisen (tai minkään muunkaan) tutkimuksen ulkopuolinen näkökulma, josta voidaan tehdä erottelu tietoisuudelle ilmenevien ja sen ulottumattomiin jäävien ajattelu- ja tietoprosessien välillä.



Samaan tapaan Martin Heideggerin ajattelun tuntijat kokevat täysin vieraaksi esseessä "Totuuden ongelma nykyfilosofiassa" esitetyn kritiikin, jonka mukaan "Heideggerin hermeneuttinen menetelmä seisoo ja kaatuu käsitteellisten totuuksien lausumattomuusteekin kanssa" (255). Uskoisin, että tyypillisen Heidegger-tutkijan mielestä olisi liiki koomista ajatella, että Heideggerin käsitys totuudesta kielessä ilmaisemattomana "paljastuneisuutena" (lähtökohtana kreikan aletheia) voitaisiin välttää omaksumalla IF-logiikka, jossa semantiikan lausumattomuusteesi ei päde vaan totuudesta ja kielen muista semanttisista ominaisuuksista voidaan puhua kielessä itsessään (vrt. 253-255). Vaikka Heideggerin kielikäsitteiden jäljittäminen oletukseen kielen universaalisuudesta (oletukseen, jonka mukaan emme pääse kieleemme ulkopuolelle katsomaan, millainen on sen suhde maailmaan, ja semantiikka on siksi kielessä ilmaisematonta) olisikin oikeansuuntainen, tähän oletukseen keskittyvä kritiikki jättää täysin sivuun Heideggerin ajattelun pääteeman, inhimillisen olemassaolon.(10) Mikään logiikan sisäinen tekninen innovaatio tuskin voisi Heideggerin näkökulmasta tehdä fenomenologista tarkastelutapaa tarpeettomaksi ihmisen

olemisen ymmärtämisessä. Ajatus totuudesta paljastuneisuutena ei ole irrallinen kielifilosofinen teesi, joka voitaisiin hylätä uuden ja paremman logiikan nojalla.

En myöskään usko, että totuuden koherenssiteorioista vapaudutaan yksinkertaisesti huomauttamalla, että niiden kannattajat sekoittavat keskenään totuuskien tietämiseen ja totuuden käsitteen merkitykseen liittyvät kysymykset (284). Pikemminkin eräät teoreetikot tarkoituksellisesti kytkevät nämä episteemiset ja semanttiset kysymyksenasettelut toisiinsa korostaen, ettei totuuden käsite voi olla episteemisestä käsitteverkostostamme täysin riippumaton. Tällaiset teoreetikot - koherenssiteorian edustajien ohella esimerkiksi pragmatistit - saattavat kokea Hintikan IF-logiikkaan pohjautuvat totuusmääritelmät yhtä rajoittaviksi kuin Tarskin määritelmän. Heidän filosofinen huolenaiheensa, aivan kuten fenomenologien tai Heideggerin, ei yksinkertaisesti asetu Hintikan loogiseen muottiin. IF-logiikan ja peliteoreettisen semantiikan tarjoamista uutuuksista huolimatta Hintikka lieneekin loppujen lopuksi melko perinteinen realisti ja totuuden korrespondenssiteoreetikko, joka erottaa tiukasti toisistaan totuuden käsitteen suhteen perustavat semanttiset pelit ja tiedonhankintaan liittyvät episteemiset pelit ja vastaa tätä erottelua epäilevälle "johdonmukaiselle antirealistille" vain "Get real!" (289).

Edellisiin läheisesti kytkeytyvä esimerkki Hintikan näkökulman rajoittuneisuudesta liittyy yhteen hänen suosikkifilosofoistaan, Ludwig Wittgensteiniin. Hintikka kirjoittaa:

Kenelle hyvänsä, joka suhtautuu Wittgensteinin ajatteluun vakavasti, on tuskallista olla todistamassa esimerkiksi sitä, että perinteinen realismin ongelma on muodostunut yhdeksi analyyttisen filosofian keskeisimmistä teemoista. Enkä voi pitää muuna kuin äärimmäisenä loukkauksena Wittgensteinin kaikkia filosofisia tarkoituksia ja aitoutta kohtaan yrityksiä tulkita eräitä Wittgensteinin myöhäisemmän filosofian parhaiten tunnettuja teemoja kaikkein vanhimman ja sotkuisimman perinteisen filosofisen ongelman eli skeptismin ongelman näkökulmasta. (23)

Saul Kripken skeptisesti asetetun säännönseuraamisen ongelman kumouksena nämä väitteet osunevat maaliinsa, mutta mitä meidän olisi sanottava sellaisista realismin ja skeptismin ongelmakenttiin vakavasti suhtautuvista Wittgenstein-tulkinnista kuin esimerkiksi Hilary Putnamin ja Stanley Cavellin esittämät?(11) Realismi - ja jopa skeptisismi - on paljon monisyisempi ongelma kuin Hintikka on halukas myöntämään. Pace Hintikka, on ilmeistä, että etenkin myöhäisemmän Wittgensteinin kielpelin ja elämänmuodon käsitteillä on paljonkin tekemistä realismin ja idealismin sekä realismin ja relativismin välisten vastakkainasettelujen kanssa, vaikka onkin virheellistä luokitella Wittgenstein selvästi jonkin "ismin" kannattajaksi. Wittgenstein ei ehkä ole realisti eikä idealisti, ei skeptikko eikä relativisti, mutta tästä ei seuraa, ettei realismin ongelmalla olisi sijaa hänen ajattelussaan tai etteivät tätä ongelmaa korostavat tulkinnat olisi mielenkiintoisia kontribuutioita Wittgenstein-keskusteluun. Kiistämällä realismin ongelman merkityksen Hintikka on itse asiassa yhtä mieltä usein pilkkaamansa Richard Rortyn kanssa, joka niin ikään lukee Wittgensteinia realismikysymyksen tuhoajana pikemmin kuin sen systemaattisena käsittelijänä. Toisaalta olen kyllä Hintikan (ja Rortyn) kanssa samaa mieltä siitä, että Wittgensteinin (tai kenen tahansa muun) ajatuksia voidaan käyttää hyväksi siten, että etsitään niistä "puolitoistatotuksia" eli kehitellään niitä suuntaan, johon Wittgenstein itse ei olisi ollut halukas kulkemaan.(12)

Hintikan vertaaminen Rortyyn saattaa kuulostaa oudolta erehdykseltä. Tarkoitan sen kuitenkin vakavasti. Hintikka itse on parhaimmillaan etsiessään näennäisesti erilaisten ajattelijoiden - vaikkapa Wittgensteinin, Heideggerin ja Quinen - yhteisiä taustaoletuksia (jollaisena usein näyttäytyy teesi kielen universaalisuudesta ja semantiikan lausumattomuudesta). Yllättäen vaikuttaa siltä, että myös Hintikka ja Rorty - huolimatta lukuisista olennaisista eroavaisuuksistaan, joista vähäisin ei liene Rortyn wittgensteinilais-quinelainen oletus kielen universaalisuudesta - jakavat yhden tärkeän taustaoletuksen. Tämän metafilosofisen oletuksen mukaan filosofia voi systemaattisena toimintana mielekkäästi jatkua vain, jos sen ongelmia kyetään aidosti ratkaisemaan (esimerkiksi uusilla loogisilla apuvälineillä) ja jos filosofiassa siten voi tapahtua samantapaista kognitiivista edistystä kuin tieteessä. Rorty suhtautuu systemaattisen, ongelmia ratkaisemaan pyrkivän filosofian mahdollisuuksiin


pessimistisesti; edellä esiteltyä uutta ja parempaa logiikkaa kehittävä Hintikka taas on optimisti, jolle 2000-luku lupaa yhä rikkaampaa filosofiaa, yhä uusia loogis-filosofisia "tuloksia".

Meidän ei ehkä ole välttämätöntä omaksua kumpaakaan kantaa. Filosofia saattaa olla mielekästä älyllistä toimintaa, vaikka sen ongelmat jäisivät pysyvästi ratkaisemattomiksi - vaikka kävisikin niin, että logiikassa tai muussa systemaattisessa tutkimuksessa kehitetyt tekniset innovaatiot sivuuttaisivat aidot filosofiset pulmat. Pikemminkin saattaa olla niin, että jonkin ongelman ratkaiseminen - jonkin tieteellistä tulosta muistuttavan tuloksen saavuttaminen - on filosofisesti paljon vähempiarvoista kuin ongelman löytäminen, muotoileminen ja ylläpitäminen. Jos jokin ongelma ratkeaa, se ikään kuin lakkaa olemasta filosofinen ongelma. Maailmasta löytynee esimerkiksi useita tietoteoreetikkoja, joiden mielestä tietoteorian keskeiset kysymykset tiedon määrittelystä ja oikeutettujen uskomusten kriteereistä jäävät yhä kipeiksi ongelmiksi, vaikka Rorty kuvittelee niiden olevan pelkkiä kartesiolaisen perinteemme satunnaisia tuotteita ja vaikka Hintikka kuvittelee uuden episteemisen logiikan vapauttavan meidät niistä.


Hintikan ja Rortyn suhde täytyy tässä jättää avoimeksi kysymykseksi, sillä Hintikka ei yksityiskohtaisesti käsittele Rortyn ajattelua. Ehkä hän ei pidä sitä käsittelemisen arvoisena. En myöskään ole varma, voidaanko hänen varsinaisesti sanoa argumentoivan esimerkiksi kuhnilaista jälkipositivistista tieteenfilosofiaa vastaan. Hän huomauttaa, että siinä missä Kuhnin keskeinen kysymys koskee tieteen tosiasiallista kehittymistä historiallisena ilmiönä, (13) Wienin piiriin jäljittävä analyyttinen tieteenfilosofia kysyy, millainen on tieteen oikea metodi (42). On tietenkin selvää, että nämä kysymyksenasettelut - historiallis-faktuaalinen ja metodologis-normatiivinen - voidaan erottaa toisistaan. Suuri osa Kuhnin jälkeistä tieteenfilosofiaa on kuitenkin pyrkinyt osoittamaan, ettei jälkimmäisen kysymyksen käsittely edellisestä riippumatta ole mielekästä eikä edes mahdollista. Tieteenfilosofisia normeja ei voida asettaa tieteen aktuaalisten, historiallisesti kehittyvien käytäntöjen ulkopuolelta. Samaa faktuaalisen ja normatiivisen tason sekoittumista ovat korostaneet Rortyn kaltaiset pragmatistit. Toisaalta Hintikan työt voidaan nähdä tervetulleena haasteena tälle "logiikkaa väheksyvä" linjalle: ennen kuin julistamme puhtaasti normatiiviset tarkastelut hyödyttömiksi, katsokaamme, kuinka vahvoja loogisia välineitä voidaan kehittää ja mitä niillä saadaan irti metodologisista ja epistemologisista kiistakysymyksistä.

### Hintikka esteetikkona


Niille, joita Hintikan loogiset ja kielifilosofiset tarkastelut eivät jaksakaan kiinnostaa, ja niille, joille hänen IF-logiikkansa on liiankin tuttua, tuoreen kirjan kiinnostavinta antia lienevät historialliset esseet, joissa käsitellään paitsi filosofian moderneja klassikkoja (Wittgenstein, Gödel, Kaila) myös niin sanotun Bloomsburyn piirin estetiikkaa ja elämänfilosofiaa. Tähän aiheeseen Hintikka paneutuu esseessä "The Longest Philosophical Journey: Todellisuuden tavoittelu Bloomsburyn ryhmää yhdistävänä tekijänä" pyrkien osoittamaan, että bloomsburylaisten (kuten Virginia Woolfin ja E.M. Forsterin) perimmäisenä filosofisena taustaoletuksena oli eräänlainen "metodologinen solipsismi", "tukeutuminen omaan kokemukseen korkeimpana vetoomustuomioistimena tietopin alueella, semantiikassa ja tietyssä mielessä myös etiikassa" (344). Tämä ajattelutapa pohjautuu G. E. Mooren ja Bertrand Russellin empiristiseen käsitykseen välittömästä kokemuksesta todellisuuden kriteerinä - käsitykseen, jota voidaan pitää myös fenomenologian avainajatuksena (345). Niin empiristien kuin fenomenologienkin mukaan juuri välittömässä kokemuksessa näyttäytyy "liitos todellisuuden ja tietoisuuden välillä" (347). Niinpä bloomsburylaisten kirjailijoiden (näyttävimminkin ehkä Woolfin) tajunnanvirtatekniikassa manifestoituva kiinnostus tietoisuuteen - siihen, miten asiat kokevalle tietoisuudelle välittömästi ilmenevät - onkin itse asiassa kiinnostusta todellisuuteen, sillä "todellisuuden on viime kädessä tultava maailmaani välittömän kokemuksen kohteiden muodossa" (348). (14) Ei ole tarpeen olettaa mitään yhtä ja pysyvää minää, jonka välittömässä kokemuksissa todellisuus paljastuu. Esimerkiksi Virginia Woolfin tajunnanvirtaromaaneille on tyypillistä subjektiivisten näkökulmien moninaisuus ja vaihtuvuus; objektiivista, yhteistä todellisuutta pyritään tavoittamaan monille subjekteille monina eri aikoina annettujen vaikutelmien kautta. (15)



Jopa Wittgensteinin eriskummallinen käsitys etiikasta ja estetiikasta (16) paljastuu Hintikan mukaan Bloomsburyn piirin ajatusten sovellukseksi ja siten suureksi osaksi G. E. Mooren käsitysten perilliseksi. Sikäli kuin Wittgensteinin Tractatus-teoksen objektit ovat elämysten tai kokemusten välittömiä kohteita, bloomsburylaisesta opista, jonka mukaan henkilöllä, jonka tahto on hyvä, on eri elämyksiä kuin pahantahtoisella henkilöllä, seuraa, että "hyvä ja paha tahto ilmenevät eri elämyksinä eri objekteineen" (316). Täten onnellisella ihmisellä on maailmassaan aivan kirjaimellisesti eri objektit kuin onnettomalla - objektihan ovat elämysten kohteita (316; vrt. myös 362).




Tämä Wittgensteinin eettisen ajattelun palauttaminen "bloomsburylaiseen elämismoraaliin" on tärkeä lisäys Wittgensteinia koskevaan keskusteluun, mutten usko sen yksin toimivan adekvaattina tulkintana tämän eettisistä ja esteettisistä käsityksistä. Wittgensteinin schopenhauerilaista ja uskonnollis-mystistä taustaa ei voitane täysin sivuuttaa - Wittgenstein lienee sittenkin etiikassaan selvemmin schopenhauerilainen ja tolstoilainen kuin moorelainen tai bloomsburylainen. Hintikan tulkinnan vaikeutena on selittää, miten hyvä ja paha voivat Wittgensteinin mukaan olla täysin riippumattomia siitä, millainen maailma on eli mitä tosiseikkoja maailmassa vallitsee. Jos hyvän- ja pahantahtoisella henkilöllä on maailmoissaan aivan eri objektit, heidän maailmojensa tosiseikkojen voisi myös luulla poikkeavan toisistaan. Näin ei kuitenkaan Wittgensteinin mukaan ole: mikään maailmassa vallitseva tosiseikka ei sellaisenaan ole hyvä tai paha. Pikeemminkin voitaisiin sanoa, että hyvän- ja pahantahtoisien ihmisen asenteet maailmaan (tai elämään) kokonaisuutena ovat erilaiset, olipa maailma itse tosiseikkoineen millainen tahansa. Hyvyys ja pahuus ovat riippuvaisia tahdosta, joka ikään kuin astuu maailmaan sen ulkopuolelta. Schopenhauerin tahtometafysiikka vaikuttaa näin Wittgensteinin ajattelun taustalla.




Toisaalta on kyllä mahdollista lukea Wittgensteinin eettisiä huomautuksia eräänlaisen (eettisen) metodologisen solipsismin ilmentymänä - onhan hän lopultakin kiinnostunut etiikasta vain omalta kannaltaan, "ensimmäisessä persoonassa". (17) On niin ikään mahdollista kytkeä tällainen metodologinen solipsismi realistiseen käsitykseen ulkoisen todellisuuden riippumattomuudesta. (18) Jälkimmäinen käsitys voidaan jopa ymmärtää eräänlaisena lohdutuksen lähteenä, kuten Hintikka Virginia Woolfin Mrs Dalloway -romaanin lainaamalla (396) pyrkii muistuttamaan. On virkistävä, että loogikkona tunnettu Hintikka päätyy Wittgenstein- ja Woolf-tulkintoissaan tämäläpöisiin elämäntilofosofisiin teemoihin - siitökin huolimatta, että hänen Wittgensteinin etiikkökäsityksestä esittämiönsä luentaan ei ole aivan helppo yhtyä.

## Filosofian puolustus



Hintikan kirjoituksia voidaan ennen kaikkea lukea aktiivisen filosofisen tutkimustyön kunnianhimoisina puolustuksina - täysin riippumatta siitä, miten hänen loogisten innovaatioidensa filosofiseen relevanssiin lopulta suhtaudutaan. Toisaalta (kuten jo edellä kävi ilmi) en ole aivan vakuuttunut siitä, että esimerkiksi Derrida tai Rorty voitaisiin suoralta kädeltä tyrmätä "filosofian lopun" julistajina (vrt. esim. 340). Eräässä mielessä nämä molemmat Hintikan rusikoimat nykyfilosofit väittävät, ettemme sittenkään noin vain pääse filosofiasta emmekä edes metafysiikasta eroon. Joudumme elämään filosofisen perinteen kanssa, vaikka kenties haluaisimme vapautua siitä. Mutta sekä Rortya että Hintikkaa vastaan voidaan väittää, että filosofiset ongelmat (esimerkiksi realismin ja skeptismin perinteiset probleemät) ovat aitoja ongelmia ja niillä voi olla jokin merkitys elämässämme, vaikkei niitä voitaisi konstruktiiivisesti ratkaista ja vaikkemme voisi niitä tutkiessämme saavuttaa tieteellisten ongelmanratkaisujen kaltaisia tuloksia.



Joka tapauksessa on ilahduttavaa, että Hintikka näyttöytyy Filosofian köyhyydessä ja rikkauksessa paitsi oivaltavana loogikkona ja tietoteoreetikona, myös monipuolisesti sivistyneenä humanistina, historian ja kaunokirjallisuuden tuntijana, jopa elämäntilofosofina. Silti hänen näkökulmansa on kauttaaltaan aidosti "hintikkalainen", loogisesti erittelevä ja monien vaikeasti avautuvien ajattelutapojen syvimpiä taustaoletuksia paljastava.

Useimmat Hintikan kirjoitukset ovat kiistämättä varsin vaikeita, vaikka teknisimmät työnsä hän on luonnollisesti jättänyt tämän suomenosvalikoiman ulkopuolelle. Aloitteleva filosofian harrastaja tuskin kovin paljon innostuu Hintikan esseistä. Mutta hieman pitemmälle ehtinyt voi nähdä niissä merkittävän ja haastavan ajattelijan askartelemassa omalla persoonallisella tavallaan hankalien ongelmien parissa. Moni saattaa erottaa nykyfilosofian köyhyydet ja rikkaudet toisistaan Hintikasta poikkeavin kriteerein, mutta Hintikan argumentteihin tutustuminen on palkitsevaa kenelle tahansa aikamme ajattelun perustavista oletuksista ja mahdollisuuksista kiinnostuneelle.

*Kirjoittaja on Helsingin, Turun ja Kuopion yliopistojen filosofian dosentti sekä Suomen Akatemian tutkijatohtori.*

## VIITTEET

1. Ks. Ilkka Niiniluoto, Järki, arvot ja välineet: Kulttuurifilosofisia esseitä, Otava, Helsinki, 1994, s. 131.

2. Jaakko Hintikka, Kieli ja mieli, Otava, Helsinki, 1982. Vrt. kuitenkin myös Hintikan ja Martin Kuschin yhteistä suomenkielistä teosta Kieli ja maailma, Pohjoinen, Oulu, 1988.

3. Kattavamman valikoiman Hintikan artikkeleja tarjoaa kirjasarja Jaakko Hintikka Selected Papers, 5 osaa (vuoteen 2001 mennessä), Kluwer, Dordrecht, 1996-.

4. Muutama muukin kääntäjä kirjassa esiintyy: jo aiemmin suomeksi julkaistu essee "Tiedostavasti tiedosta: propositiotieto vs. objektitieto" on Jari Palomäen ja Ismo Koskisen kääntämä; yhdessä Ilpo Halosen kanssa kirjoitetun tutkielman "Unifikaatio - selittääkö se selittämisen?" suomenos on Halosen käsialaa; aikanaan Suomen Filosofisen Yhdistyksen vuosikirjassa Ajatuksessa julkaistun kirjoituksen "'Olevaisen suuren ketjun' aukot" on kääntänyt Markku Envall. Halosen kanssa laaditun artikkelin ohella kirja sisältää kaksi muutaakin yhteisjulkaisua: "Vallankumous logiikassa" on julkaistu yhdessä Gabriel Sandun kanssa ja "Wittgensteinin Tractatus-teoksen salaisuus" yhdessä Merrill B. Hintikan kanssa.

5. Ks. esim. viitteessä 3 mainitun Selected Papers -sarjan ensimmäisen osan Ludwig Wittgenstein: Half-Truths and One-and-a-Half-Truths (Kluwer, Dordrecht, 1996) sisältämiä kirjoituksia.

6. Tässä voitaisiin vaihtoehtoisesti käyttää ns. haarautevien kvanttorien notaatiota.

7. Niinpä ensimmäisen kertaluvun IF-logiikkaa ei voida täydellisesti aksiomatisoida (98).


8. Shakin filosofisesta merkityksestä laajemmin ks. Arto Siitonen & Sami Pihlström, "On the Philosophical Dimensions of Chess", Inquiry 41, 1998, 455-475.

9. Paikka paikoin tämäntapaisia iskuja höystetään hiukan ilkeämielisillä vihjailuilla, esimerkiksi anonyymillä viittauksella "nykypäivän filosofien kyvyttömyyteen" ymmärtää "fenomenologia"-termin historiallisesti oikeaa merkitystä (346).


10. Ei ainoastaan Heideggerin hermeneuttinen menetelmä vaan myös Jacques Derridan dekonstruktion menetelmä voidaan Hintikan mukaan osoittaa erheelliseksi, kun taustalla oleva virheellinen kielikäsitys paljastetaan. Jälleen voidaan kysyä, onko Hintikka riittävän tarkasti koettanut ymmärtää kritiikkinsä kohdetta tämän omilla ehdoilla.

11. Näiden tulkitsijoiden näkemysten yksityiskohtainen käsittely on tässä mahdotonta. Näytteen molempien Wittgenstein-luennoista tarjoaa hyödyllinen teos Alice Crary & Rupert Read (toim.), The New Wittgenstein, Routledge, London & New York, 2000 (jossa jostakin syystä ei lainkaan puututa Hintikan esittämiin Wittgenstein-tulkintoihin).


12. Ks. viitteessä 5 mainittua teosta. Hintikan




Wittgenstein-tulkinnasta ja sen metafilosofisesta merkityksestä lähemmin vrt. Sami Pihlström, "Jaakko Hintikka, Ludwig Wittgenstein ja vuosisatamme filosofian kahtiajako", niin & näin 3/1998, 38-48.




13. Ks. tässä Thomas S. Kuhn, Tieteellisten vallankumousten rakenne, suom. Kimmo Pietiläinen, Arthouse, Helsinki, 1995 (alkuteos 1962, 2. painos 1970).




14. Tässä voitaisiin tietysti kysyä, mikä on se "maailmani", johon todellisuuden (jonkin maailmastani riippumattoman?) on "tultava" tietoisuuden kautta. Oletetaanko solipsistiseen tyyliin, että minulla on oma, muilta suljettu maailmani?




15. Vrt. Erich Auerbach, Mimesis: Todellisuudenkuvaus länsimaisessa kirjallisuudessa, suom. Oili Suominen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2. painos, 2000, s. 571 (alkuteos 1946).



16. Ks. esim. Tractatus-teoksen lausetta 6.43: "Jos hyvä tai paha tahto muuttaa maailmaa, se voi muuttaa ainoastaan maailman rajoja, ei tosiseikkoja [...]. Onnellisen ihmisen maailma on eri maailma kuin onnettoman." (Ludwig Wittgenstein, Tractatus logico-philosophicus eli loogis-filosofinen tutkielma, suom. Heikki Nyman, WSOY, Porvoo, 4. painos, 1996; alkuteos 1921.)



17. Näillä kohdin käsitystäni Wittgensteinista ja hänen schopenhauerilaisista vaikutteistaan ovat erityisesti muovanneet keskustelut dos. Heikki Kanniston ja FM Hanne Ahosen kanssa.



18. Realismin ja (metodologisen) solipsismin yhteyksistä vrt. esim. Sami Pihlström, "Two Kinds of Methodological Solipsism", Sats 1 (2), 2000, 73-90; "Nykyhetken solipsismi", teoksessa Sami Pihlström, Arto Siitonen ja Risto Viikko (toim.), Aika, Gaudeamus, Helsinki, 2000, 200-214.